

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Eskelinen, Aleks

Title: Tieteenalat ja suomalaisen museoalan kehittyminen 1800–1900-lukujen vaihteessa

Year: 2022

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja, 2022

Rights: CC BY 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Please cite the original version:

Eskelinen, A. (2022). Tieteenalat ja suomalaisen museoalan kehittyminen 1800–1900-lukujen vaihteessa. Pohjolan historiankirjoitus : tiedeblogi Suomen ja muiden Pohjoismaiden historiografiasta, 13.10.2022.

<https://pohjolanhistoriankirjoitus.blogspot.com/2022/10/tieteenalat-ja-suomalaisen-museoalan.html>

Pohjolan historiankirjoitus

Tiedeblogi Suomen ja muiden Pohjoismaiden historiografiasta - ISSN 2737-1948 / CC BY

[Etusivu](#)[Blogi & toimituskunta](#)[Kirjoita blogiin!](#)[Historiografista tutkimusta](#)

13.10.2022

Tieteenalat ja suomalaisen museoalan kehittyminen 1800–1900-lukujen vaihteessa

Aleksi Eskelinen

Museot syntyvät muinaismuistohallinnon ja keräilytoiminnan perustalle

Muinaistutkimus periytyy Ruotsin valtakunnassa 1500-luvulta yksittäisten tutkijoiden kiinnostuksesta muinaisjäännöksiä ja valtakunnan menneisyyttä kohtaan. Tutkimuksen asema vahvistui poliittisten tarkoitusprien takia Ruotsin suurvaltakaudella, mutta taantui sen jälkeen. Nykyisen Suomen alueella muinaistieteen ensiaskeleita ottivat taidemaalari ja numismaatikko Elias Brenner (1647–1717) ja akateemikko Henrik Gabriel Porthan (1739–1804), joiden välityksellä harrastus levisi Pohjanmaan pappiloihin.

Esineisiin keskittynyt antikvaarinen tutkimus sai merkittävän jalansijan vasta 1800-luvulla, kun systemaattinen keräystyö laajensi yliopiston kokoelmia. Perinteiset tieteet jakaantuivat kansallisiksi tieteiksi yleiseurooppalaista suuntausta mukaillen. Antikvaarisessa taidehistoriassa otettiin etäisyyttä estetiikan, kirjallisuuden ja klassisten kielten tutkimusperinteeseen. Myös kansatiede ja arkeologia painotuksineen eriytyivät suomalais-ugrilaisesta kielentutkimuksesta ja historiasta.

Vuodesta 1840 alkaen Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto ylläpiti kansatieteellistä museota (vuodesta 1875 Historiallis-kansatieteellinen museo), joka keräsi ja esitteli omia kokoelmiaan. Muinaislöytöjen kerääminen oli mahdollista, sillä niitä ei tarvinnut lähettää enää Tukholmaan, kuten Ruotsin vallan aikana. Suomen suuriruhtinaskunnassa yliopiston asema oli vapaampi kuin Ruotsissa tai muualla Venäjällä. Yhteydet kirkkoon olivat heikommat kuin edeltävällä vuosisadalla, minkä lisäksi Pietarin tiedeakatemian etäisyys lisäsi yliopiston itsenäistä liikkumavaraa. Yliopisto kehitti museota 1850-luvulta alkaen, mutta muutamassa vuosikymmenessä suhtautuminen muuttui varauksellisemmaksi. Museotyö kulutti yliopiston resursseja ja akateemisessa yhteisössä nähtiin, että valtion olisi otettava kokoelmat sekä museotoiminta vastuulleen.

Arkeologia antikvaaristen tieteiden kärjessä

Valtiollisilla keskusmuseoilla oli tärkeä rooli arkeologian tieteellistymisessä Skandinaviassa. Arkeologialla ei ollut 1800-luvulla vakiintunutta asemaa yliopistoissa, mutta sitä opetettiin muiden tieteenalojen sisällä. Ruotsissa Nils Bruzelius (1826–1895) nimettiin ensimmäisenä arkeologian professorin virkaan vuonna 1855. Suomessa ensimmäistä professuuria odotettiin vuoteen 1878 saakka, jolloin Johan Reinhold Aspelin (1842–1915) nimettiin ylimääräiseksi pohjoismaisen arkeologian professoriksi. Kaksoisrooli yliopistovirassa ja muinaismuistohallinnon johtotehtävissä oli Pohjoismaissa tyypillinen, ja vuonna 1885 Aspelinista tuli Suomen ensimmäinen valtionarkeologi. Ruotsin yliopistojen etumatka arkeologian opetuksessa kaventui 1880-luvulle tultaessa. Ruotsin tuolloinen valtionarkeologi Hans Hildebrand (1842–1913) tulkitsi *Antikvarisk tidskrift för Sverige* -aikakauskirjassa (1880–1882) Norjan Kristianian ja Helsingin yliopistojen menneen opetuksessa jopa Ruotsin edelle.

Pohjolan historiankirjoitus

Tarkastele profiilia

BLOGIARKISTO

joulukuuta 2022 (1)

marraskuuta 2022 (1)

lokakuuta 2022 (1)

syyskuuta 2022 (1)

elokuuta 2022 (1)

kesäkuuta 2022 (1)

toukokuuta 2022 (1)

huhtikuuta 2022 (1)

maaliskuuta 2022 (1)

helmikuuta 2022 (1)

tammikuuta 2022 (1)

joulukuuta 2021 (1)

marraskuuta 2021 (1)

lokakuuta 2021 (1)

syyskuuta 2021 (1)

heinäkuuta 2021 (1)

kesäkuuta 2021 (1)

TUNNISTEET

1500-luku

1600-luku

1700-luku

1800-luku

1900-luku

1980-luku

aateli

Ahvenkoski

Aleksanteri I

Anders Lizelius

arkistolaitos

baltiansaksalaiset

Edvard Rodhe

Eino Jutikkala

Emanuel Linderholm

Eva Österberg

Fredrika Dorotea

Heikki Ylikangas

henkilöhistoria

Valtionarkeologi J. R. Aspelin perheinen vuonna 1915. Kuva: Historian kuvakokoelma, Muscovirasto, HK10000:5147.

Vaikutteet arkeologian kehitykseen omaksuttiin ennen kaikkea lännestä, koska ala tieteellistyi Venäjällä vasta 1880- ja 1890-luvuilla. Vuonna 1871 J. R. Aspelin tulkitse Venäjän muinaistieteen kehityksen esteeksi juuri julkisten kokoelmien puutteen. Aspelinin huomio alleviivaa, että antikvaariset tieteet eivät ainoastaan kehittäneet museoita vaan kokoelmat olivat myös tutkimuksen kehityksen edellytys. Vuonna 1859 perustettu ja Pietarissa sijainnut Keisarillinen arkeologinen komissio keskittyi aluksi historiallisten rakennusten ja monumenttien kartoittamiseen sekä suojeluun. Vuosisadan loppupuolella komission arkeologinen toiminta kiritti alan kehitystä myös Suomen suuriruhtinaskunnassa.

Kansatiede toi museoihin vaikutteita myös idästä

Suomessa ensimmäisenä kansatiedettä opettaneena professorina pidetään M. A. Castrénia (1813–1852). Hänet nimettiin Suomen kielen professoriksi vuonna 1851, mutta hän luennoi paljon kansatieteen teemoista ja määritteli sen myös tutkimusalueekseen. Varsinaista professuuria odotettiin Suomessa vuoteen 1922 saakka, jolloin myöhemmin valtionarkeologinakin työskennellyt U. T. Sirelius (1872–1929) aloitti tehtävässä.

Arkeologiasta poiketen, kansatiede sai vaikutteita myös idästä. Venäjällä kehittynyt etnografinen tutkimus selvitti jätiläisvaltakunnan kansojen maantieteellistä leviämistä. Yhtäältä pienessä tiedeyhteisössä yksittäisten henkilöiden vaikutukset olivat merkittäviä. M. A. Castrénin oppi-isä Anders Johan Sjögren (1794–1855) loi merkittävän uran Pietarin tiedeakatemiassa. Toisaalta eri kansojen ja niiden elinalueiden tutkimus pönkitti suomalaisten kansallisia pyrkimyksiä näyttäytyä suomalais-ugrilaisten kansojen kärjessä. Siksi itä tarjosi tutkijoille länttä enemmän tutkimuksen laajenemismahdollisuuksia, mikä oli tärkeää tutkimusalan kerätessä ja kartoittaessa tutkimuskohteitaan. Sama ongelma ei vaivannut esimerkiksi Ruotsia ja Saksaa, joilla oli vakiintuneemmat käsitykset omasta kansasta, historiasta ja kulttuurista.

Vaikka tieteenalat eriytyivät 1800-luvun lopulla, oli niillä merkittävä vaikutus toisiinsa tämän jälkeinkin. Kansatiede omaksui arkeologiasta esineisiin sovellettavan tyypologisen evolutionismin, jonka avulla esineistä rakennettiin sarjoja, joilla kulttuurin kehitystä kuvattiin. Tämä vaikutti esimerkiksi museonäyttelyiden ripustamistapaan. Suomalainen kansatiede noudatti monilta osin saksalaisen tutkimustradition linjaa kiinnostuksessaan talonpoikaisväestöön. Yleensä tieteen uudet tuulahdukset tulivat kuitenkin Ruotsin kautta, jossa niihin oli tarttunut mukaan sikäläisen tutkimuksen erityispiirteitä.

Rakennussuojelu ja restaurointi vaativat taidehistorian ja arkkitehtuurin osaajia

Taidehistoria ja arkkitehtuuri kytkeytyvät museoihin rakennussuojelun takia. Museoiden kanssa vuorovaikutuksessa oli erityisesti antikvaarinen taidehistoria, joka kehittyi 1870-luvulla pääosin yliopistojen ulkopuolella. Tutkimuksen kohteena olivat arkkitehtuurin historia ja esineellinen kulttuurihistoria. Uusi tutkimus ei ollut enää yhtä paljon kytköksissä kirjallisuuden tutkimukseen vaan useilla tutkijoista oli tausta historianantutkijana tai arkistotyössä. Osa arkkitehtuuriopiskelijoista suuntautui opinnoissaan suoraan restaurointiin, joten ala tarjosi muinaismuistohallinnon tarvitsemää ammattitaitoa.

Kokoelmat yhdistivät uusia tieteenaloja

Henrik Gabriel Porthan
 Henrik Klaunpoika Horn
 Herman Lundström
 Herman Råbergh
 historia
 historiakulttuuri
 historiakuva
 historiallinen kriminologia
 historiankirjoitus
 historiografia
 Hjalmar Holmquist
 Horn-suku
 isoviha
 Jaakko Gummcrus
 Johan Bilmark
 Johan Jakob Nordström
 Juhana-herttua
 Juho Rudolf Koskimies
 Kaarlo Blomstedt
 kansatiede
 Karjala
 Karl Adolf Appelberg
 kirkkohistoria
 konservointi
 kruunu
 kulttuurihistoria
 Kustaa IV Adolf
 Kuurinmaa
 lehdistöhistoria
 lesket
 maanluovutus
 maanomistus
 maatilaperimys
 mahtivaltio
 Martti Ruuth
 mentaliteettien historia
 mentaliteettihistoria
 metodologia
 mikrohistoria
 muinaismuistohallinto
 muinaistutkimus
 museot
 nationalismi
 oikeushistoria
 papinlesket
 papisto
 perimyskäytänteet
 rauhansopimukset
 rikoshistoria
 Ruotsi
 Ruotsin valtakunta
 sotilasvaltio
 Suomen historia
 Suomen historiankirjoitus

Muinaismuistohallintoon kytkettiin ensimmäisenä ja yleisimmin termi muinaistiede (ruots. *fornkunskap*). Aikalaiset erottivat termillä alan historiasta ja kielentutkimuksesta. Muinaistieteellä viitattiin yleensä arkeologiaan, mutta termi esiintyi joskus myös epämääräisemmin monikossa. Muinaistiede niputettiin mukaan kansallisiin tieteisiin, jotka olivat 1800-luvun alkupuolella kansallisromantiikan hengessä suosioon nousseita humanistisia tutkimusaloja. Tieteenalojen kiinnostuksen kohteena oli esimerkiksi Suomen historia sekä suomalainen kansanperinne ja kansanrunous.

Nykyisin museoiden alkuvaiheen taustalla olevat tieteenalat on helpointa lukea antikvaaristen tieteiden termin alle, vaikka aikalaiset eivät termiä käyttäneet. Antikvaarisesta lähteiden keräilystä sen sijaan puhuttiin ja kokoelmat yhdistivät arkeologiaa, kansatiedettä sekä kulttuuri- ja taidehistoriaa toisiinsa. J. R. Aspelin erottikin historian ja muinaistieteen toisistaan juuri kokoelmien avulla. Hän näki muinaistieteen tehtäväksi selittää muinaisjäännösten merkityksiä eikä niinkään kuvata ihmiskunnan edistymisen historiaa.

Kokoelmatyötä Historiallisessa museossa Helsingin Nikolainkadulla vuonna 1890. Kuvassa olevat henkilöt vasemmalta: Mary Nielsen, Hjalmar Appelgren-Kivalo, A. O. Heikel ja Linda Elisabeth Elmgren. Kuva: Historian kuvakokoelma, Museovirasto, HK10000:2969.

Muinaistieteellisen toimikunnan perustamisen aikaan 1880-luvulla Suomen Tiedeseura näki nuoret antikvaariset tieteet pääosin historian aputieteinä, mikä ei miellyttänyt alan tutkijoita. Esimerkiksi Suomen kielen professori A. E. Ahlqvist (1826–1889) vastusti arkeologian oman oppituolin perustamista. Hän vetosi siihen, että arkeologia oli aputiede, joka kuului tiedekatemiioihin ja museoihin, ei suinkaan yliopistoon. Vaikka vakiintuneiden tieteiden edustajat kokivat oppialansa aseman uhatuksi, myös tukea löytyi. Kotimaisen historian professori G. Z. Forsman eli myöhempi Yrjö Sakari Yrjö-Koskinen (1830–1903) puolusti ylimääräisen arkeologian professuurin perustamista vuonna 1877. Mielenpitoeseen saattoi vaikuttaa se, että hän työskenteli yliopiston museon esimiehenä ja oli tehnyt tutkimusta arkeologian alalla.

(Valtion)arkeologit museoalan ohjaksissa

Muinaistieteellisen toimikunnan alkuvuosina historiantutkijoiden ja kielitieteilijöiden rooli toimikunnassa oli merkittävä, koska niistä irtautuneet tieteenalat olivat vielä varsin nuoria. Vuosina 1884–1917 toimikunnan jäsenten taustat olivat seuraavanlaiset: historioitsijoita kahdeksan, kielitieteilijöitä viisi, lakimiehiä kolme, taidehistorioitsijoita kaksi sekä arkeologeja, kansatieteilijöitä ja arkkitehteja kutakin yksi. Lakimiesten merkitys selittyi toimikunnan viranomaistehtävällä ja siihen sovellettavalla lainsäädännöllä.

Muinaismuistohallinnon johdossa työskentelevä valtionarkeologi oli useimmin taustaltaan tittelin mukaisesti arkeologi. Suomen ja Ruotsin väliset erot eivät näy vielä 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, mutta pidemmällä aikavälillä tarkasteltuna maiden väliset erot nousevat esiin. Suomessa Muinaistieteellisen toimikunnan toimintavuosien 1884–1971 valtionarkeologeista ainoastaan U. T. Sirelius (virassa 1927–1928) poikkesi kansatieteilijänä joukosta. Ruotsissa yhdeksästä johtajasta neljällä oli muu kuin arkeologin taustakoulutus. Sigurd Curman (virassa 1923–1946), Martin Olsson (1946–1952) sekä Gösta Selling (1960–1966) olivat taidehistorioitsijoita ja Sven B. F. Jansson (1966–1972) oli folkloristi. Ero selittyi sillä, että Suomessa esihistorialla oli pidempään keskeisempi rooli. Sen avulla

Suomen suuriruhtinaskunta
Suomenkieliset Tieto-Sanomat
Suomi
suuri Pohjan sota
Taalainmaa
talonpoikainen vapaus
talonpojat
tilaperimys
toimijuus
Turku
Turun Akatemia
Uudenkaupungin rauha
valtionarkeologit
valtionrakennus
valtiosääntö
varhaismoderni aika
Veli Verkko
Venäjä
veronkanto
verotus
Viipuri
Viro
vuorovaikutus
väitöskirja

osoitettiin, että kansalla oli ollut omaleimainen ja erityinen kulttuuri jo ennen Ruotsin tai Venäjän vallan aikaa.

Antikvaariset tieteet kehittyivät yliopisto- ja museoinstituution rajanvedossa

Historiantutkijoiden merkitys Muinaistieteellisessä toimikunnassa väheni nopeasti uusien antikvaaristen tieteiden eriydyttyä 1800-luvun lopussa. Museoiden taustatieteiden yhteen kokoava piirre oli antikvaarinen kokoelmiin painottuva lähestymistapa, minkä takia arkeologia, kansatiede ja taidehistoria olivat museotoiminnan keskiössä. Esikuvia haettiin eniten lännestä, mutta vaikutteita saatiin myös idästä, erityisesti kansatieteen välityksellä.

Museoiden, muinaismuistohallinnon ja yliopistojen välinen suhde oli 1800-luvun jälkipuoliskolla aaltoileva. Yliopistolla oli tärkeä rooli varhaisten muinaistutkijoiden yhteisönä, mutta museotyö haluttiin irrottaa yliopistosta ja antikvaariset tieteet katsottiin perinteisten tieteenalojen aputieteiksi. Samaan aikaan museoinstituutio ja uudet tieteenalat kehittyivät vuorovaikutuksessa toisiinsa, mikä vahvisti niiden välistä sidettä.

FM Aleksi Eskelinen on historian väitöskirjatutkija Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksella. Väitöskirjassaan hän tutkii Muinaistieteellisen toimikunnan ja Suomen kansallismuseon välittämiä suomalaisuuden narratiiveja 1917–1972.

Lähteet

Aspelin, J. R., Kappale muinaistiedettä III. *Uusi Suometar* 7.3.1870 n:o 19.

Aspelin, J. R., Toinen muinaistieteellinen kokous Pietarissa. *Uusi Suometar* 1.12.1871 n:o 142.

Heikkilä, Markku, Tutkimuksen voimavarojen lisääntyminen. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.), *Suomen tieteen historia 1. Tieteen ja tutkimuksen yleinen historia 1880-luvulle*. WSOY 2001, 438–496.

Herlin, Ilkka, Kulttuurien tutkimus. Teoksessa Päiviö Tommila & Aura Korppi-Tommola (toim.), *Suomen tieteen vaiheet*. Helsingin yliopisto 2003, 185–187.

Hildebrand, Hans, Statens Historiska Museum och K. Myntkabinettet. *Antikvarisk tidskrift för Sverige* 6:6 (1880–1882), 1–62.

Härö, Mikko & Kostet, Juhani, *Kuninkaallinen ja keisarillinen muinaismuistohallinto*. Museoviraston julkaisuja 2. Museovirasto 2021.

Knapas, Rainer, Kansallisten kulttuurilaitosten syntyminen. Teoksessa Satu Itkonen & Kaija Kaitavuori (toim.), *Kansalliset kulttuurilaitokset*. SKS 2007, 9–14.

Kuha, Miia, Kulttuurihistorian asema suomalaisessa ja ruotsalaisessa historiantutkimuksessa 1800-luvun lopulla. *Historiallinen Aikakauskirja* 118:2 (2020), 191–202.

Lehtonen, Juhani U. E., *U. T. Sirelius ja kansatiede*. Suomen Muinaismuistoyhdistys 1972.

Lehtonen, Juhani U. E., Kansatieteen tutkimushistoria. Teoksessa Pirjo Korhokangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.), *Polkuja etnologian menetelmiin*. Ethnos ry 2005, 12–24.

Medvedeva, Maria, The Imperial Archaeological commission (1859–1918) and cultural heritage management in Russia. Teoksessa Evgeny Khodakovskiy & Siri Skjold Lexau (toim.), *Architectural conservation and restoration in Norway and Russia*. Routledge 2017, 38–55.

Niiranen, Timo, *Axel Olai Heikel: suomalais-ugrilaisen kansatieteen ja arkeologian tutkija*. Kustannuskiila 1987.

Rönkkö, Marja-Liisa, Museon idea ja historia. Teoksessa Pauliina Kinanen (toim.), *Museologia tänään*. Gummeruksen kirjapaino Oy 2007, 70–92.

Szabó, Mátyás, Fältarbeten och forskning. Teoksessa Hans Medelius, Bengt Nyström & Elisabet Stavenow-Hidemark (toim.), *Nordiska museet under 125 år*. Nordiska museet 1998, 240–271.

Sulkunen, Irma & Kinnunen, Tiina. Suomen Historiallinen Seura historioitsijayhteisönä: jäsenistö ja toimintakulttuuri. Teoksessa Karonen, Petri (toim.), *Tiede ja yhteiskunta. Suomen Historiallinen Seura ja historiantutkimus*. SKS 2019. ss. 45–157.

Talvio, Tuukka, *Ikkuna menneeseen ja tulevaan*. Museoviraston julkaisuja 7. Museovirasto 2016.

Tommila, Päiviö, Historia. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.), *Suomen tieteen historia 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet*. WSOY 2000, 64–139.

Welinder, Stig, Archaeological university education and professional archaeology in Sweden. *Current Swedish archaeology* 8:1 (2000), 209–221.

Pvm. 13.10.22

Tunnisteet: kansatiede, muinaismuistohallinto, muinaistutkimus, museot, valtionarkeologit

[Uudempi teksti](#)

[Etusivu](#)

[Vanhempi viesti](#)

Teema: Picture Window. Sisällön tarjoaa Blogger.